

Abbas Mahmûd el-Akkâd'dan çevirip şerhettiği *Yirminci Asır Mütefakkirlerinin Hakkı Arayışı* adlı yayımlanmamış bir eseri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Ulvi Kurucu, "Geçmişin Gül Bahçesinde", *Gecelerin Gündüzü*, İstanbul 1990, s. 325-435; Beşir Ayvazoğlu, *Siretler ve Süretler*, İstanbul 1999, s. 93-98; Sare Kurucu, *Bir Ömürden Say-falar: Ali Ulvi Kurucu'dan Hatıralar*, İstanbul 2002; Ali Ulvi Arıkan, *Ali Ulvi Kurucu'nun Ar-dundan*, İstanbul 2002, s. 15-16; Mehmet Arslan, "Ali Ulvi Kurucu ile Mülâkat", *Mavera*, sy. 111, İstanbul 1986, s. 35-40; Necmettin Turinay, "Âlimin Ölümü, Âlemin Ölümü", *Özgür ve Bilge*, sy. 2, İstanbul 2002, s. 34-37; Abdullah Uçman, "Ali Ulvi Kurucu'dan Rıza Tevfik'e Bir Mektup", *Kaşgar*, sy. 27, İstanbul 2002, s. 129-137; "Kurucu, Ali Ulvi", *TDEA*, VI, 10; "Kurucu, Ali Ulvi", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, II, 530.

ÂLİM KAHRAMAN

KURUCU, Mustafa

(bk. HACİVEYİŞÂDE MUSTAFA).

KURUŞ

Bir Osmanlı para birimi.

Kuruş kelimesinin kökeni XIII. yüzyıl Avrupası'na gider. Ortaçağ'lar boyunca değerli maden darlığı sebebiyle Avrupa'da yaklaşık 1 gram ağırlıkta veya daha küçük gümüş sikkeler tedavüle çıkarılmıştı. XI. yüzyıldan itibaren Orta Avrupa'da yeni gümüş madenlerinin bulunması ve bunların işletilmesinin de etkisiyle ticaret canlanınca daha büyük gümüş sikkeler darbedilmeye başlandı. XIII. yüzyılda Kuzey İtalya'da önce 2 gramlık, daha sonra da 4 gramlık büyük sikkeler tedavüle sürüldü. Ardından Avrupa'nın diğer bölgelerinde de darbedilmeye başlanan bu sikkeler İtalya'da **grosso**, Orta Avrupa'da **groschen** olarak adlandırılıyordu. Bu paralar Osmanlılar tarafından **guruş** ve daha sonra **kuruş** şeklinde anıldı.

XVI. yüzyılda Amerika kıtasının keşfi üzerine Meksika ve Peru'daki madenlerden Eski Dünya'ya büyük miktarlarda altın ve gümüş akmaya başladı. Bu değerli madenlerin bir kısmı Güney Amerika'da, bir kısmı da Avrupa'da sikke olarak darbediliyor ve tedavüle giriyordu. Amerika'dan gelen altın ve gümüşle gelirleri artan Avrupalılar, Doğu Akdeniz ve bilhassa Asya ile olan ticaretlerinde çok büyük açıklar vermeye ve aradaki farkı altın ve gümüşle karşılamaya başladılar. Böylece

23 Mayıs 1332
(5 Haziran 1916)
tarihli 2 ½
kuruşluk
Osmanlı
banknotu

Avrupa devletlerinin altın ve özellikle de büyük boy gümüş sikkeleri çok kullanılan birer ödeme aracı olarak bütün dünyaya yayıldı. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bu Avrupa gurusları Balkanlar üzerinden Osmanlı topraklarına da girdi ve piyasalarda kullanıldı. Sikkeler içinde en çok tanınanlardan biri Hollanda taleriydi. Üzerindeki aslan resminden dolayı bu sikke Osmanlı piyasalarında "esedî guruş" ya da "aslanlı guruş" olarak anılıyordu. Daha yaygın biçimde kullanılan bir diğer sikke "riyal guruş" olarak adlandırılan İspanyollar'ın 8 reallik parçasıydı (reales de a ocho). Yaklaşık 24 gram civarında gümüş içeren bu sikke, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılda Avrupa'dan Asya'ya Eski Dünya'da en yaygın olarak kullanılan ödeme aracı olmuştur. Osmanlı piyasalarında ayrıca Avusturya ve Almanya'nın büyük boy gümüş sikkeleri de "kara guruş, kâmil guruş" gibi adlarla tedavül etmekteydi. Guruslardan biraz daha ufak olan Polonya ve Hollanda kökenli zolotaları da (isolette) Osmanlı piyasalarında tedavül eden büyük boy gümüş sikkeler arasında saymak gerekir. XVII. yüzyılın başlarında esedî gurusun kur değeri 70, riyal gurusun kur değeri ise 80 aya tam akçeye eşitti. Osmanlı akçesinin ayarının bozulduğu yıllarda Avrupa guruslarının kur değerleri hemen yükseliyordu.

Bütün dünyada yaşanan parasal çalkantılara Osmanlı Devleti'nin kendi malî güçlükleri ve savaşlar eklenince 1640'lardan itibaren Osmanlı darphaneleri birbiri ardına kapanarak devre dışı kaldı. Bu tarihten başlayarak yaklaşık elli yıllık bir süre boyunca Osmanlı akçesi tedavüle pek görünmemiş, ödeme aracı olmaktan çıkarak yalnızca bir hesap birimi konumuna düşmüştür. Bu dönemde Osmanlı piyasalarında ödeme aracı olarak çeşitli Avrupa sikkeleri ve en çok da Avrupa'nın gümüş gurusları kullanılmıştır.

Savaşların sona ermesinden sonra Osmanlı Devleti nihayet 1690-1691 yıllarında yeni bir hamle ile kendi büyük boy gü-

Osmanlı kuruşunun içerdiği saf gümüş miktarı (yıllara göre yaklaşık olarak)

1720	14,5 gram
1740	13,7 gram
1766	10,6 gram
1788	7,0 gram
1800	5,9 gram
1824	2,4 gram
1844	1,0 gram
1914	1,0 gram

(Pamuk, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, tablo IVa)

müş sikkelerini darbetmeye başladı. İlk yıllarda bu büyük sikkeler, Osmanlı piyasalarında tedavül eden zolotaların standartlarında basılıyordu. Ancak III. Ahmed döneminden (1703-1730) itibaren Osmanlı Devleti piyasadaki esedî gurusların standartlarını örnek alarak ilk Osmanlı kuruşlarını darbetmeye başladı. Böylece 1 Osmanlı kuruşu = 120 akçe = 40 para üzerinden yeni bir para birimi oluşturuldu. Akçe ve para kuruşun kesirleri olarak kabul edildi. Bu küçük sikkeler giderek azalan miktarlarda da olsa piyasaya sürülmeye devam edildi. İlk Osmanlı kuruşları 25,6 gram ağırlığında olup yaklaşık 16 gram saf gümüş içermekteydi.

Osmanlı kuruşunun 1760'ların ortalarına kadar istikrarlı bir çizgi izlediği söylenebilir. Yarım yüzyıllık bu dönemde kuruşun içerdiği saf gümüş miktarı 16 gramdan 10,5 grama düşmüş, dönemin en istikrarlı para birimlerinden biri olarak kabul edilen altın Venedik dukası karşısındaki kur değeri 1 duka = 3 kuruştan 4 kuruşa gerilemiştir. Bu görece istikrarın en önemli sebepleri arasında XVIII. yüzyılın bu bölümünün Osmanlı Devleti için bir barış dönemi olması gelmektedir. Ayrıca Doğu Anadolu'da Gümüşhane, Keban ve Ergani'deki gümüş madenlerinin katkıları da kuruşu güçlendirmiştir.

Buna karşılık 1760'ların sonlarından itibaren Osmanlı Devleti yoğun bir biçimde yeni savaşların içine sürüklenince kuruşun standartları da hızla gerilemeye başladı. 1760'ların sonlarından 1808 yılına kadar geçen yaklaşık kırk yılda kuruşun gümüş içeriği 10,5 gramdan 5 gramın altına düştü. Yine aynı dönemde kuruşun duka karşısındaki kuru da 4 kuruştan 10 kuruşa geriledi.

Kuruşun en hızlı tağşişi ise reformcu padişah II. Mahmud'un içte ve dışta yoğun bunalımlarla geçen saltanatına rastlar. Bir yandan imparatorluk içinde yenilerce ve taşradaki unsurlara karşı merkezin hâkimiyetini kurmak için sürdürülen mücadeleler, öte yandan Mısır, Yunanistan ve Rusya ile girilen savaşlar maliye üzerinde çok büyük yük oluşturmuştur. Hazineye kaynak kalmadığı dönemlerde kısa vadeli ek gelir sağlamak amacıyla başvurulmuş tağşişler sonucunda 1808 ile 1839 yılları arasında kuruşun gümüş içeriği yaklaşık 5,9 gramdan 1 gramın altına düşmüştür. Bu hızlı süreç içinde bir sikke olarak kuruş da hızla küçülmüş ve ayarı bozulmuştur. Kuruşun Venedik dukası karşısındaki kuru aynı yıllarda 1 duka = 10 kuruştan 50 kuruşa kadar gerilemiştir. Bir başka deyişle bu bunalımlı otuz yılda kuruş gümüş içeriğinin yüzde 80'den fazlasını yitirmiştir. Bu kadar hızlı bir tağşişe Osmanlı tarihinin hiçbir döneminde rastlanmamaktadır. Yalnızca XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyıl başlarında kısa süreler için ya da geçici olarak buna yakın tağşiş oranları görülmektedir.

Bu hızlı tağşiş döneminin aynı zamanda Osmanlı tarihinin en hızlı enflasyon dönemi olduğu anlaşılmaktadır. Başbakanlık Arşivi'ndeki saray mutfağı hesap defterleri, çeşitli vakıfların hesap defterleri ve narh defterleri kullanılarak yapılan ve henüz sonuçlanmamış hesaplamalar, 1760'ların ortalarından 1844 yılına kadar İstanbul'da gıda malları fiyatlarının on-on

beş kat arttığını göstermektedir. En hızlı fiyat artışları 1808-1840 yılları arasında görülmektedir.

II. Mahmud döneminde (1808-1839) yaşanan hızlı tağşiş süreci parasal istikrar arayışlarını da beraberinde getirdi. Başarısız kalan çeşitli girişimlerden sonra Tanzimat reform hamlelerinin de bir parçası olarak gerçekleştirilen 1844 tarihli tashih-i sikke işlemiyle hem gümüş kuruş için hem de yeni oluşturulan altın lira birimi için yeni standartlar belirlendi. 100 gümüş kuruş = 1 altın lira hesabına göre hazırlanan yeni standartlara göre 1 kuruş 1 gram saf gümüş, 1 altın lira ise 6,6 gram saf altın içeriyordu. Böylece altın-gümüş paritesi 100/6,6 = 15,1 ya da 1 gram altın = 15,1 gram gümüş üzerinden sabitleniyor ve Osmanlı Devleti sabit kurla belirlenmiş çift metalli para düzenine geçmiş oluyordu. Halbuki daha önceki çalkantılı dönemde ayarı ve vezinleri sık sık değişen altın ve gümüş sikkeler arasındaki rayici piyasalar belirlemekteydi.

Tashih-i sikke işlemiyle birlikte bir yandan yepyeni bir teknolojiyle üretilen gümüş sikkelerle altın liralara piyasaya sürülürken öte yandan çeşitli vezin ve ayardaki eski sikkeler piyasalardan toplanarak tedavülenden kaldırılmaya çalışıldı. Yeni gümüş sikkeler içinde 20 kuruşluklar o günlerden bu yana mecdiye olarak bilinmektedir. 10 ve 5 kuruşluklar da yarım ve çeyrek mecdiye olarak anılmaktadır.

Böylece XVIII. yüzyıl başlarında büyük boy gümüş sikkelerle Osmanlı Devleti'nin temel para birimi olarak devreye giren kuruşun satın alım gücü yaşanan hızlı tağşiş ve enflasyon sürecinden sonra büyük ölçüde azalmış oluyordu. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kuruşu günlük alışverişlerde kullanılan bir ufak para birimi olarak değerlendirmek gerekir. Meselâ XIX. yüzyılın ikinci yarısında 1 okka (1,283 kg.) ekmeğin fiyatı değişik bölgelerde 1 ile 2 kuruş arasında değişmekteydi.

1844 tarihli tashih-i sikke işleminin en önemli yanı, benimsenen sikke standartlarının daha öncekilerin aksine kalıcı olabilmesi, 1914 yılına kadar korunabilmesidir. Böylece Sultan Abdülmecid'den Mehmed Reşad'a kadar altın ve gümüş sikke darbetmeyi sürdürmüştür. Özellikle XIX. yüzyılın başlarında yaşanan çok hızlı bir tağşiş döneminden sonra oluşturulan yeni standartların yetmiş yıl gibi uzun bir süre korunabilmesi başarı olarak kabul edilebilir. Ancak görünürdeki bu başarıya rağmen Osmanlı Devleti harcamalarını ve bütçe açıklarını denetim altına alamamış, devletin malî güçlükleri ve bütçe açıkları I. Dünya Savaşı yıllarına kadar gündemde kalmıştır.

1870'li yıllarda gümüşün bütün dünyada bollaşarak altın karşısındaki değeri düşünce pek çok Avrupa devleti çift metalli para düzenini terkederek altın standardına geçti. Osmanlı Devleti de 1879 yılında çift maden düzenini kaldırmaya yöneldi. Bu tarihten sonra gümüş kuruşların basımı büyük ölçüde azaldıysa da devlete yapılan ödemelerde gümüş kuruşların kullanımı sürdü. Bu sebeple son dönem Osmanlı para düzeni altın liranın yanı sıra bir ölçüde gümüş kuruşa dayanan "topal mikyas" olarak nitelendirilmektedir.

100 kuruş = 1 lira paritesine dayanan para birimi Cumhuriyet döneminde de korunmuştur. Ancak özellikle I ve II. Dünya savaşları sırasında yaşanan hızlı enflasyon sebebiyle kuruşun satın alım gücü daha da gerilemiştir. Nihayet 1970'lerin hızlı enflasyon ortamında kuruşun günlük işlemlerde kullanılabilen bir para birimi olma özelliği de kaybolmuştur (ayrıca bk. AKÇE; GÜMÜŞ; PARA).

BİBLİYOGRAFYA :

Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi: 1640-1740* (doçentlik tezi, 1965), İÜ İktisat Fakültesi; a.mlf., "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri, 1300-1750", *Gel.D*, 1978 Özel Sayısı (1979), s. 1-38; Nuri Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, İstanbul 1968, s. 175-195; P. Spufford, *Money and Its Use in Medieval Europe*, Cambridge 1988, tür.yer.; Şevket Pamuk, "Money in the Ottoman Empire, 1326 to 1914", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1914* (ed. Halil İnalcık - D. Quataert), Cambridge 1994, s. 947 vd.; a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, s. 174-187; a.mlf., "The Disintegration of the Ottoman Monetary System during the Seventeenth Century", *Princeton Papers in Near Eastern Studies*, II, New Jersey 1993, s. 67-80.

ŞEVKET PAMUK

1336 (1918)
tarihli
Osmanlı
madeni
20 kuruşluk
(Yapı ve Kredi
Bankası
Sikke
Koleksiyonu,
nr. 3612)